

A proletárdiktatura kulturpolitikája

A dicsőséges proletárdiktatura mindössze 4 és fél hónapig állt fenn. Ez a kulturpolitika területén azt jelenti: inkább terveznie lehetett, mint megvalósítani. Hiszen nem kell szakembernek lenni, hogy belássuk: egy iskolareform végrehajtásához évekre van szükség. Mégis, e rövid vázlat is megmutatja az olvasónak, hogy a nagy idő viharos tempójában a felszabadult proletariátus erői szenvedéllyel törekedtek terveiket valóra is váltani, voltak kérdések, ahol a Közoktatásügyi Népbiztosság legalább az első lépéseket megtette tervei megvalósítása terén.

Persze az idő rövidségén kívül még számos akadály tornyosul a megvalósítás elé. Mindenekelőtt: diktaturánk szakadatlan élet-halálharca a belső és a külső ellenség ellen. Ebből az következett, hogy nem volt olyan ép-kéz-láb-ember, aki ezt a négy és fél hónapot nyugodt munkában töltötte volna irgasztala mellett, hanem hol itt, hol ott lett bevetve, ott, ahol azt a diktatura életérdekei megkívánták. Hogy magamon illusztráljam ezt a helyzetet /érthető módon erre emlékszem a legjobban/: április végétől június közepéig a fronton voltam mint az V. hadosztály politikai megbízottja, a Clemenceau-jegyzék, valamint a tiszántuli vereség után újra visszavezényeltek hadosztályomhoz; a júniusi ellenforradalom idején a szovjetház és a Dunapart védelmével voltam megbízva stb. stb. Ugyhogy azt hiszem annyi munkágrát töltöttem "házon kívül", mint a népbiztosságban. És a népbiztosság kommunista vezetőinek nagy része hasonló helyzetben volt.] Másodszor: a népbiztosság munkája szakadatlan harcot jelentett a szocdemek ellen /eleinte Kunfi, később Pogány József volt a "kollegám" a vezetésben/. Ebből az következett, hogy napimunkánk jelentékeny részét a szocdem szabotázs elleni küzdelem tette ki, a nyílt ideológiai összecsapásoktól egészen a mindennapos, sok ravaszságot igénylő guerilla-harcokig. S ez nemcsak azokra a kérdésekre vonatkozott, amelyek szorosan a népbiztosság hatáskörébe tartoztak. Hogy munkánk lényegét politikailag helyesen teljesíthessük, kénytelenek voltunk nem egyszer hatáskörünket önhatalmulag, "illegálisan" kiterjeszteni és olyan ügyeket kezünkbe ragadni, amelyek hivatalosan nem tartoztak ránk.

MTA FIL INT.
Lukács Arch.

Csak néhány legfontosabb esetet emelek ki. A pártok egyesülése

olyan pártapparátust hozott létre, amelyben a régi bürokrácia uralkodott. Márpedig a 18-19-es események az ifjumunkások túlnyomó többségét a mi táborunkba hozták. Ennek a helyzetnek az volt a gyakorlati következménye, hogy a szocdem apparátus minden rendelkezésére álló eszközzel akadályozta az ifjumunkásmozgalmat, nem teljesítette az ifjuság legjogosabb követeléseit sem. Ilyen körülmények között a Közoktatásügyi Népbiztosság egyszerűen magához ragadta ezeket a kérdéseket. Nemcsak a tanoncügyek törvényes rendezését, hanem az ifjumunkássággal összefüggő valamennyi jóléti, ideológiai és kulturális kérdést. Az ifjumunkásmozgalom akkori vezetője, Lékai János elvtárs, főosztályvezető lett a népbiztosságban és ezen a vonalon intéztünk el minden kérdést az ifjumunkásotthonok berendezésétől egészen az ideológiai kérdésekig, olyan irodalom kiadásáig, olyan előadások, szemináriumok rendezéséig, amelyeket a szocdemapparátus sohasem engedélyezett volna.

~~Igy a Kézai~~ Ilytermészetű "hatásköri túllépés" volt az is, hogy a Közoktatásügyi Népbiztosság lefoglalta a szabadsághegyi villákat, azokban üdülőket rendezett be a tüdőbeteg gyermekeknek, gondoskodott a nem súlyos betegek továbbtanulásáról. Ide tartozik a balatoni gyermeknyaraltatás kérdés, melyet szintén a népbiztosság intézett; a sokszor ellenforradalmi jellegű ellenállások leküzdésére persze igénybe kellett vennie Szamuely Tibor elvtárs segítségét. Vagy pedig az, hogy a diktatura elején a ~~polgári~~ polgári újságírók szabotázsát szintén én, mint a népbiztosság vezetője törtem le, ~~xxix~~ stb. stb.

A szocdemek elleni ideológiai harcot rendkívül megnehezítette, hogy egyrészt a kommunisták tekintélyes része /természetesen magamat sem véve ki/ ebben az időben erős "baloldali" elhajlásokat mutatott ideológiai kérdésekben. Még erősebben nyilvánult meg ez a "baloldali" irányzat a velünk időlegesen együttmenő értelmiségnél. Így a Kassák-csoport, mely pártunk februári üldöztetése idején elbujt az "örök forradalom" jelszava mögé, a diktaturában azzal a követeléssel lépett fel, hogy formalista-futurista művészetét tekintsük a diktatura "hivatalos" művészetének és nyomjunk el minden más irányzatot. Világos, hogy a szocdem kulturpolitika lapos oppor

tunista nyárspolágrri jellege ellen vívott harcot az ilyen fellépések nagyon megnehezítették. A népbiztosság igyekezett két-front-ellenes harcot létrehozni, de ezt az alapjában helyes vonalat nem tudta mindig helyesen és következetesen végrehajtani.

Már ezekből a példákból is látható, milyen gyakorlati következményei voltak a hibás pártegyesülésnek: tisztán állami szervezetben összpontosul olyan kulturális kérdések eldöntése, amelyeket illetőleg az irányítás és a vezetés a bolsevik párt feladata lett volna. Még erősebben megnyilvánult ez ^{meg} a marxizmus-leninizmus propagandája kérdésében. A népbiztosság hatalmas propagandaosztályt szervezett erre a célra. Nagyszámu könyv és broszúra jelent meg és terjedt el. Terveztük a marxizmus klasszikusainak új fordításait is. A propagandaosztály élén időlegesen Szamuely Tibor elvtárs állt. Ő rendezte ebben a minőségében a május elseji felvonulást, a főváros szocialista szellemű feldiszipítését. Világos: a helyzet kényszeréből a népbiztosság itt is olyan feladatokat vállalt magára, amelyeket a bolsevik pártnak kell irányítani, melyeknek helyes elintézését azonban az egyesült párttól, annak szocdem apparátusától senkisésem várhatta el.

Ami most már népbiztosságunk központi feladatát, a tanítás és nevelés újjászervezését illeti, itt természetesen főleg előkészítő, tervező munkát folytatott. /Eltekintve a pedagógusok anyagi helyzetének megjavításától./ Nem térhetek ki arra - főleg a rendelkezésemre álló anyag hiányából - milyen mértékben valósította meg a népbiztosság új iskolák szervezését a falvakban, mennyire jutott el az új tanterv előkészítésében, új tankönyvek megírására adott megbízásokban, a kisdidővő újjászervezésében stb. Az iskolareform alap gondolata a kötelező ~~szakk~~ nyolcosztályos általános iskola megteremtése volt és ezzel kapcsolatban a középiskolai oktatás gyökeres újalakítása. Ez az alap gondolat kétségkívül helyes volt és nem véletlen, hogy Népköztársaságunk is ezen a vonalon hajtja végre az oktatás reformját. Hogy a mi előkészületi munkálataink mennyire jutottak, arra - több mint három évtized után - emlékezetből nem tudnék felelni. A népbiztosság vezető kollektívája

azt a feladatot tűzte maga elé, hogy 1919 őszén meginduljon az általános iskola első és ötödik osztálya, hogy azután fokozatosan, évről évre építik ki a többit. A diktatura bukása nemcsak ezt a tervet temette maga alá, de visszahelyezte állásaikba azokat az ellenforradalmi elemeket, amelyeket ki az iskolákból és az oktatás vezetéséből eltávolítottunk, terrorisztikus eszközökkel üldözte azokat a haladó pedagógusokat, akiket a diktatura vezető állásokba emelt.

A főiskolai oktatás terén a diktatura mindenekelőtt tisztító munkát végzett az egyetemeken és egyúttal bekapcsolta az oktatásba azokat a haladgszellemű tudósokat, akiket a régi rendszer távol tartott az egyetemektől. Itt természetesen nemcsak arról volt szó, hogy a marxizmus és vele a marxisták megkapják az őket megillető helyet a főiskolai oktatásban. Számos nem-marxista haladó tudósunk volt, akiket a régi rendszer mellőzött s akiknek mi adtunk először katedrát. Egyesek közülük, mint Vadász Elemér, Fülöp Lajos a mi egyetemeinken ^{ma} is előadnak.

Párhuzamosan az egyetem ilyen átalakításával megindultak a munkásegyetemi előadások is. Persze, mivel a diktatura kikiáltása a félév közepére esett, lehetetlen volt egyik napról a másikra megfelelő állandó tanári kart összeállítani, ezért egyelőre főleg csak egyes előadásokat, melyeket nagyrészt vezető elvtársak tartottak és hosszabb-rövidebb előadássorozatokot lehetett rendezni. Őszre tervbe volt véve a munkásegyetem előadásainak rendszeresítése, valamint a munkásoknak egyetemre előkészítő kurzusainak megszervezése.

Az egész főiskolai rendszer gyökeres reformját a népbiztosság egyetemi főosztálya Fogarasi Béla elvtárs vezetése alatt készítette elő kiváló szaktudósok bevonásával; a rendelkezésünkre álló idő rövidsége miatt itt sem juthattunk túl a tervezésen. Azonban a terveink alapvető szempontja időtállóan bizonyult: a főiskolai oktatás rendszeresítését és tervszerűsítését ugyanis össze akartuk kapcsolni tudományos kutatóintézetek egész sorának felállításával. A tudományos kutatás központi szerve az újjáalakítandó Akadémiai lett volna. A diktatura rövid időszaka alatt számos ilyen intézet előkészítő munkálatai folytak. Megalakítani

csak a marxizmus kutató intézetét voltunk képesek, Bolgár Elek elvtárs vezetésével.

Bármilyen erős kézzel nyult is bele a proletárdiktatura tudományos életünkbe, különösen abban az irányban, hogy felszámolja a Habsburg-korszak reakciós irányzatait /az Akadémia működését ideiglenesen felfüggesztettük/, kulturpolitikáját a valódi tudomány mély megbecsülése szabta meg. Nemis szólva a kiváló tudósokról való anyagi gondoskodásról, diktaturánk eme tendenciája világosan megnyilvánul a nagy magyar fizikus, Eötvös Lóránd temetésén, ahol, mint a népbiztosság vezetője a kormány nevében bucsuztatta ^m a kiváló tudóst és felhasználtam ez alkalmat, hogy a diktatura elvi álláspontját a valódi tudományhoz leszögezzem.

A művészetek terén már vázoltuk a mindenütt megnyilvánuló ideológiai nehézségeket. Ezeknek ellenére ki kell emelni, ~~hogy~~ hogy művészetünk szinte valamennyi kiváló alakja szívesen vett részt a diktatura kulturális munkájában. A népbiztosság által teremtett vezető szervezetekben /direktoriumokban/ irodalmi és művészi életünk kiválóságai szerepeltek. Sőt Bartók Béla és Kodály Zoltán még arra a nagy feladatra is vállalkoztak, hogy zenei életünk konkrét, mindennapi irányításában is vezető módon ^{vegyenül részt} szerepeljenek. A diktatura fennállása tulajdonképpen ahhoz, hogy nagy művek jelezzék azt a hatást, melyet hazánk sorsának ez a kedvező fordulata művészeinknek lelkében előidézett. De elég ha Uitz Béla, Berény Róbert és mások kiváló plakátjaira, ha Toth Árpád "Vörös Isten" című versére gondolunk, hogy lássuk: megvolt a hajlam és az akarat arra, hogy elinduljanak a szocialista művészet útján. Világos ez az út még nem lehetett a szocialista realizmus útja; azt akkor a vezető szovjetteoretikusokon, Gorkin és Majakovszkin kívül a szocializmus hazájában is felette kevesen látták tisztán. De az elindulás lelkes lendülete nagy volt és kiszámíthatatlan, hová fejlődik irodalmunk és művészetünk, ha ezt a lendületet nem torpantja meg az ellenforradalom győzelme, a fehér terror kulturellenessége.

A diktatura művészetszervezési módszerei mai szemmel nézve elavultak. Részben érvényre jutnak bennük a magyar kommunisták nagy részében

kodó "baloldali" elhajlások is. Részben következményei a diktatura ama - jogosult és helyes - törekvésének, hogy biztos anyagi alapot akart adni a ^ahaladó és tehetséges művészeknek képességeik teljes kifejtése érdekében; de csakis ezeknek és nem a Tiszakorszakban mesterségesen fel- nagyolt reakciós törtetőknak.

Természetesen nem minden szervezeti intézkedésünk volt ilyen természetű. A színházak irányítása - rövid tulcentralizált átmenet után - nagyjából azon a vonalon mozgott, amelyen ma. Azzal a különbséggel persze, hogy nekünk /Gorkijt kivéve/ szocialista műsordarabok még nem állottak rendelkezésünkre, hogy színházaink főleg a klasszikus irodalom és a kritikai realizmus területén keresték ^kelőadható szindarabokat.

Végül nagyjelentőségű lehetett volna kulturális életünk számára a műkincsek szocializálása. A kommunista és szimpatizáló művészettörténészek egy aktív csoportja segítségével a népbiztosság gyors intézkedései megakadályozták, hogy az arisztokrácia és a nagyburzsoázia elrejtse és kicsempéssze nagyértékű műkincseit. Ezeket államosítottuk és y belőlük rendezett kiállítás oly nagyszerű anyagot tartalmazott, hogy vele együtt muzeumaink világviszonylatban is vezető helyre emelkedtek volna. Persze az ellenforradalom gondoskodott arról, hogy a "jogos tulajdonosok" elherdálják, elkotyveté^alják ez azeket a felbecsülhetetlen kincseket.

Még egy ilyen felette vázlatos, pusztán emlékekből összeállított, cikk is megmutatja: diktaturánk kulturpolitikója sem restelni való fejezet hazánk történetében. Ennek megállapítása persze nem szabad, hogy eltakarja a hibákat, a hiányosságokat. Ezeknek főforrása a párt akkori fejletlensége, ami éppen úgy megnyilvánult az egész kulturpolitika egység^{esség} bolsevik vezetésének hiányában, mint az egyes e téren dolgozó ~~aknáknak~~ elvtársak egyéni eltévelyedéseiben. Mindezeknek a hibáknak kiméretlen feltárása szükséges^{szükségszerű} része a diktatura történetének. De e hibák elismerésével együtt mégis elmondhatjuk: a diktatura kulturpolitikája komoly kísérlet volt a kommunista vonalat érvényesíteni és e tekintetben bizonyos eredményekre is hivatkozhatott. Nem véletlen, hogy éppen ez

terület volt az, ahol ... a pártok egyesülése ellenére ... a szociálsajtó nyílt támadásba ment át és minden lehető demagógikus eszközzel kompromittálni igyekezett a Közoktatásügyi Népbiztosság kommunista vezetését. A "Vörös Ujság" ezeket a támadásokat visszaverte és kulturpolitikánk a szociálgyűlölködés ellenére ment tovább a maga útján. Igazi megalkopozott értékelést e kulturpolitikáról csak a még meglevő dokumentumok gondos feldolgozása alapján lehet adni. De annyira, remélem, ez a futólagos vázlat is mutat, hogy e kulturpolitikánk, mint fővonalában osztályharcos kommunista politika részlegál a szociálok és később a fehérek izzó gyűlöletére; hogy megérdemli a végleg felszabadult munkásság, a dolgozó nép kegyeletét és szeretét.

Lukács György